
dr hab. Urszula Niewiadomska-Flis, prof. KUL

Lublin, 27.03.2023

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Emilii Nodzak pt.
„Women’s Occupational Identities in American Primetime Dramas
of the Early Twenty-First Century”**

Przedstawiona do zaopiniowania rozprawa doktorska liczy 195 stron. Składa się ze wstępu oraz czterech rozdziałów – pierwszy pełni funkcję wprowadzenia teoretycznego, zaś kolejne trzy są próbą analizy materiału badawczego. Praca ma klarowną i dobrze uporządkowaną strukturę: rozdziały praktyczne podzielono na logicznie powiązane podrozdziały, które ułatwiają śledzenie wyводу Doktorantki. Rozdział pierwszy przedstawia dane dotyczące karier zawodowych kobiet oraz ich fikcyjnych reprezentacji w serialach amerykańskich. Trzy rozdziały analityczno-badawcze omawiają odpowiednio: autokreację kobiecych tożsamości zawodowych, wizualne aspekty tożsamości (cielesność i modę) oraz sposoby opisu napięć wynikających z dążenia do zachowania równowagi między życiem zawodowym a prywatnym. Rozprawę wieńczą konkluzje dotyczące poczynionych ustaleń, ograniczeń przyjętych w prowadzonych badaniach oraz sugestie związane z możliwością przyszłych inicjatyw badawczych. Pracę zamyka wykaz przywoływanej w dysertacji wyjątkowo bogatej literatury przedmiotu, a także zestawienia filmografii, tabel i wykresów.

Doktorantka rozpoczyna pracę od przedstawienia osobistych motywacji, jakie skłoniły Ją do zajęcia się kwestią afirmowania zawodowej tożsamości kobiet w amerykańskich serialach telewizyjnych z początku XXI stulecia. Młodzieńcza pasja oraz preferencje poznawcze doktorantki przerodziły się w zainteresowania naukowe, których rezultatem jest recenzowana rozprawa doktorska. Autorka jasno określa cel pracy – ustalenie, jakie tożsamości są „dostępne” dla kobiet aktywnych zawodowo w analizowanych serialach telewizyjnych.

W rozbudowanej części wstępnej Doktorantka przedstawia przyjętą metodologię badań w stopniu zadowalającym. Przesławia teoretyczny szkielet pracy, który wyznaczają: feminizmu (opisany jedynie w 2 zdaniach na str. 15), teoria tożsamości zawodowych (autorstwa Cynthia Wagoner) oraz *cultivation theory*

Georga Gerbnera (str. 15–16). Przedstawiając przegląd literatury przedmiotu, Autorka daje przedsmak teorii, które mogą potencjalnie posłużyć jako narzędzia analizy (str. 20): postfeministyczna krytyka, *male gaze* autorstwa Laury Mulvey, uprzedmiotowienia ciała kobiecego, reprezentacje rasy i kobiecości, kulturowe scenariusze kobiecości. Niestety wymienione teorie nie zostały wykorzystane jako narzędzia analizy wybranych seriali w rozdziałach badawczych.

Wśród narzędzi mających służyć do analizy oraz opisu interesujących Autorkę zagadnień zabrakło jednak ważnego komponentu teoretycznego – odwołania do studiów telewizyjnych (*television studies*). Doktorantka co prawda powołuje się na źródła również z tej dziedziny naukowej, stosowane publikacje umieszczone zostały w zestawieniu bibliograficznym, ale nie przedstawiono ich ani we wstępie do pracy, ani w rozdziale teoretycznym. Takie niedopatrzenie, które w czytającym rozprawę budzić musi uzasadnione wątpliwości, skłania również do zadania pytania o przyczynę owej luki metodologicznej. Podobnych zaskoczeń jest w części wstępnej więcej – autorka np. słusznie zwraca uwagę na ryzyko stereotypizacji ról społecznych przez telewizję, powołując się na ustalenia Melvina DeFleur oraz Clarka McCauleya, gdy zaś odnosi się do wpływu dominującej ideologii na przekaz telewizyjny poprzestaje na ogólnikowych stwierdzeniach, rezygnując z odwołań do ustaleń badaczy.

W kolejnym podrozdziale wstępu Autorka odnosi się do fikcyjnych reprezentacji kobiet pracujących. Wychodzi od opisu prozy XIX i XX wieku, aby płynnie przejść do programów telewizyjnych poczynając od lat 50. minionego stulecia, a skończywszy na latach 90. Opisy te uporządkowane są w układzie chronologicznym w ramach następujących po sobie dekad. Doktorantka słusznie zwraca szczególną uwagę na drugą połowę ostatniego dziesięciolecia minionego wieku, gdy wśród serialowych bohaterek pojawiły się singielki pokazywane jako zawodowo spełnione kobiety (*Ally McBeal* oraz *Sex and the City*, 1996/98–2002), zapowiadając ilościową i jakościową zmianę *in plus* w przedstawianiu kobiet pracujących na początku nowego milenium. Pojawienie się tych seriali wyjaśnia zaproponowaną przez Autorkę cezurę początkową prowadzonych rozważań (str. 27). Wybór do analizy seriali nadawanych w najlepszym czasie antenowym jest przekonujący – Doktorantka zdecydowała się opisać 50 seriali, mieszczących się w trzech kategoriach: seriale dotyczące miejsca pracy, rodziny oraz seriale komediowe. Taki rozmach w wyborze materiału badawczego należy, w moim przekonaniu, do niewątpliwych i trudnych do podważenia zalet pracy. W szeroko zakrojonym obszarze badawczym w horyzoncie naukowych obserwacji znalazło się aż 212 bohaterek pierwszoplanowych lub odgrywających istotną rolę w serialach wybranych do analizy.

Dopiero na etapie prezentacji materiału analitycznego sformułowane zostały konkretne pytania badawcze (str. 26–27). Mgr Nodzak zadeklarowała wówczas, iż przyjrzy się profilom zawodowym i demograficznym kobiet aktywnych zawodowo w serialach z początku XXI wieku, by omówić napięcia wynikające z zakładanej kobiecości pracujących bohaterek, które realizują się w kulturowo „męskich” zawodach, funkcjonując na co dzień w zdominowanych przez mężczyzn środowiskach pracy. Doktorantka wskazała także, że interesować ją będzie prześledzenie, w jaki sposób kobiety budują swoją pozycję w miejscu pracy, jak ich cielesność wpływa na afirmację zawodowego profesjonalizmu, oraz jak przedstawiano problem godzenia obowiązków zawodowych z innymi rolami społecznymi.

Zazwyczaj rozdział pierwszy przynosi przedstawienie teoretycznych podstaw dysertacji oraz wprowadza zasadnicze kwestie, przedstawiając swoiste konceptualne rusztowanie pracy. W przypadku recenzowanej rozprawy funkcję tę pełni wstęp. Rozdział pierwszy (str. 33–59) jest próbą usystematyzowania stanu wiedzy na temat kobiet pracujących oraz ich reprezentacji w serialach. Autorka, starając się zapanować nad obszernym materiałem analitycznym, zaproponowała liczne zestawienia statystyczne, a także porządkujące dane liczbowe (np. szczegółowe informacje na temat zawodów wykonywanych przez kobiety na str. 35 czy współczynnika aktywności zawodowej na str. 38), które co prawda tworzą grunt pod planowane rozdziały analityczne, jednak w swym nadmiarze i sprawozdawczej schematyczności stają się trudną lekturą. W tej części prowadzonych rozważań zabrakło niestety głębszej refleksji nad omawianą tematyką, refleksji, która pozwoliłaby w sposób sfunkcjonalizowany przedstawić poczynione ustalenia. W tym miejscu należy zaznaczyć, iż charakterystyczny dla rozdziału pierwszego ton sprawozdawczy dominuje w całej pracy, nie zawsze dając pozytywne efekty.

W częściowych wnioskach ze stron 48–49 autorka zauważa, że wśród bohaterek popularnych seriali da się zauważyć niemal całkowity brak kobiet z klas niższych, wykonujących prace o charakterze tzw. *low-profile*, przy jednoczesnej nadmiernej wręcz reprezentacji bohaterek realizujących się w męskich zawodach (co może sugerować kres tradycyjnej segregacji zawodowej płci). Po analizie ilościowej reprezentacji kobiet pracujących Doktorantka stwierdza, iż niezależnie od wieku i rasy bohaterki zajmują stanowiska głównie średniego szczebla (nie dotyczy to jedynie Azjatek, które zdają się posiadać niezwykle talenty zawodowo-profesjonalne, przy czym ich możliwości awansu nie są ograniczane przez tożsamość rasową, str. 53–54). W konkluzjach wieńczących pierwszy rozdział mgr Nodzak stwierdza, iż jej analiza

ilościowa reprezentacji kobiet pracujących w serialach z początku XXI wieku potwierdza spostrzeżenia poczynione przez Georga Gerbnera i Nancy Signorielli już w 1979 roku, co oznacza iż na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci niewiele się zmieniło w kwestii życia zawodowego kobiet (może z wyjątkiem „pojawienia się” starszych kobiet na stanowiskach kierowniczych lub wyższego szczebla, str. 58).

Zasadniczy trzon pracy stanowią trzy rozdziały problemowe, podzielone dodatkowo na podrozdziały poświęcone zagadnieniom szczegółowym. Pierwszy rozdział analityczny (w strukturze dysertacji jest to rozdział drugi) dotyczy tworzenia i manifestowania tożsamości zawodowej przez wykorzystanie wzorców zachowań kojarzonych z utrwaloną w tradycji kobiecością lub męskością. Rozważaniom przyświeca dość oczywiste stwierdzenie, iż miejsce pracy w dużej mierze odzwierciedla relacje władzy (dlatego nie jest neutralne pod względem płci, *gender neutral*), które można zaobserwować w innych kontekstach społecznych, gdy obserwujemy dominującą pozycję mężczyzn i podporządkowanie kobiet. Doktorantka dobrze tłumaczy, czym są hegemoniczna męskość i kobiecość (str. 60), korzystając przy tym z w miarę współczesnych źródeł, zwraca również uwagę na nowe terminy, tj. ‘pariah femininities’ (wprowadzony przez Mimi Schippers w 2007) lub “new feminine subject”. Podział na zawody zgodne i niezgodne z tradycyjnie pojmowaną kobiecością wprowadza przejrzystość, a zastosowany analogiczny schemat opisywania grup zawodowych zapewnia klarowną, dobrze zarysowaną linię argumentacji. Do analizy zostały wybrane takie zawody „kobiece”, jak: nauczycielka, pielęgniarka, zawody mieszczące się w formule HORECA (hotele, restauracje, kawiarnie, cateringi) oraz zawody tradycyjnie przypisywane raczej mężczyznom, np.: lekarze, prawnicy, policjanci, agenci, CSI, specjaliści STEM, PR-owcy, dziennikarze oraz urzędnicy.

Kobiet pracujących z pierwszej kategorii jest niewiele (zaledwie kilka), a tworzoną przez nie grupę trudno uznać za różnorodną (cztery nauczycielki z *Boston Public*, typowe oraz subwersywne pielęgniarki z *Nurse Jackie* oraz *Hawthorne*, dwie bohaterki z kategorii HORECA z serialu *Gilmore Girls*). Przeważają liczebnie postaci wykonujące zawody tradycyjnie niekojarzone z kobiecością, przy jednoczesnym większym zróżnicowaniu profesjonalnym. Mimo że Autorka wymienia i opisuje stosunkowo dużą reprezentację tego typu kreacji – siedem policjantek, prawniczki w sześciu serialach, cztery lekarki, po dwie agentki, dziennikarki i urzędniczki państwowe – skrótowe przedstawienie sylwetek bohaterek, bez pogłębionej analizy ich sytuacji zawodowej, prowadzi niejednokrotnie do pochopnych konkluzji oraz zbyt uogólnień

czy pominięć. Na przykład nie wiadomo, co wnosi koncepcja *antiheroine trend* w serialach *Saving Grace* oraz *The Wire* (str. 73), w jakim celu wspomniana została homoseksualność Kimy Greggs w *The Wire* (str. 74), czyjego autorstwa jest terminologia dotycząca prawniczek („alpha female lawyers, aspiring newbie lawyers, and bimbo lawyers”, str. 75) oraz co miałyby wnieść do analizy (na str. 77, Autorka jedynie stwierdza iż androgeniczne prawniczki odnoszą sukces, ale nie tłumaczy dlaczego). Sugestia, że autyzm Temperance Brennan (w serialu *Bones*) wpłynął na jej profesjonalizm nie została poparta szczegółowymi ustaleniami czy literaturą przedmiotu (str. 82). Niedosyt pozostawia próba omówienia postaci lekarek; Autorka poprzestała na sporządzeniu typologii, w której zabrakło jednak miejsca na większe odniesienia do konkretnych scen, sytuacji, odcinków (str. 78-79). Nie podjęto również próby analizy powodów odejścia ze szpitala Izzie (*Grey’s Anatomy*) oraz Alison Cameron (*Dr House*) oraz ich związku z napięciem między kobiecymi cechami a „męskim” zawodem (str. 79–80; obydwie bohaterki cechują się wyjątkową empatią i troskliwością, która uniemożliwia im kontynuację pracy na danym stanowisku). Urzędniczkę państwową (w *The West Wing*) posiadają jednoznacznie męskie cechy, natomiast patolożki (w *CSI: Miami* oraz *Crossing Jordan*), dziennikarki (*Dirt*, *The Wire*, *Sex and the City*) oraz agentki posiadają cechy androgeniczne. Szkoda, iż Doktorantka zrezygnowała w swej narracji z rozważań dotyczących zależności między profesją a profilem osobowym przypisywanym postaciom. W rozdziale tym najciekawiej przedstawiono członkinie zespołu laboratorium kryminalistycznego policji (CSI), tutaj najżywiej dochodzą do głosu starania Autorki, aby sproblematyzować analizowane postaci.

Konkluzje wieńczące rozdział są poprawnie sformułowane, wynikają z podjętych wątków, lecz nie zaskakują odkrywczością (jeśli weźmie się pod uwagę konstrukcję tożsamości płciowej w środowisku zawodowym zdominowanym przez mężczyzn, androgeniczność kobiecych postaci, które osiągają sukces lub chociaż nie ponoszą klęski). Zdanie kończące rozdział jednocześnie podsumowuje obserwacje o androgenicznym charakterze bohaterek oraz nawiązuje do kobiecości ich wyglądu, która jest tematem rozważań w kolejnym rozdziale.

Trzeci rozdział pracy (str. 92–118) dotyczy cielesnego aspektu konstruowania tożsamości w miejscu pracy, czyli cech fizycznych kobiet oraz ich ubioru. Do tej pory badania naukowe na temat kobiet aktywnych zawodowo przedstawianych w serialach telewizyjnych pomijały związek między ich tożsamością zawodową i cielesnością, co, jak słusznie zauważyła Doktorantka, budzi zdziwienie w kontekście badań nad

performatywnością płci. Dlatego też celem mgr Nodzak w tym rozdziale było zbadanie decyzji odnośnie do wyboru garderoby jako odzwierciedlenia tożsamości zawodowej oraz przyjrzenie się sposobom manifestowania lub tłumienia własnej kobiecości przez postaci wykonujące zawody tradycyjne i nietradycyjne kojarzone z ich płcią. Podjęcie wskazanej problematyki wypełnia lukę badawczą, stanowiąc istotną zaletę rozprawy doktorskiej.

Pierwszy podrozdział koncentruje się na przedstawieniu cielesności kobiet w miejscu pracy. Autorka słusznie powołuje się na kanoniczny artykuł Angeli Trethewey *Disciplined Bodies: Womens Embodied Identities at Work*, który analizuje rolę ciała w odniesieniu do tożsamości zawodowej kobiet w realnym życiu. Wspomniana powyżej performatyka niestety pojawia się jedynie w roli ciekawego spostrzeżenia, nie służy do omówienia bohaterek seriali. Doktorantka nie wykorzystwała potencjału analiz afirmacji cielesności bohaterek – zabrakło rozważań na temat ciała pozytywności czy zaburzeń jedzenia (Doktorantka zwraca uwagę na nadreprezentację nienaturalnie chudych kobiet sukcesu w serialach, str. 96–97, jednak – wbrew zapowiedziom ze str. 31, że będzie posługiwać się teoriami Susan Bordo, autorki *Unbearable Weight: Feminism, Western Culture and the Body* – nie przeprowadza stosownych analiz). Stwierdzenie, że kobiece ciało jest przedstawione nierealistycznie niewiele wnosi, ważniejsza byłaby odpowiedź na pytanie, dlaczego dokonano takiego właśnie wyboru prezentacji ciała, jakim celom ma to służyć. Dlaczego, jak twierdzi Doktorantka, większość nieheteronormatywnych postaci wykonuje nietradycyjne zawody (str. 98)? Dlaczego ciała kobiet niepełnosprawnych zostały potraktowane po macoszemu (str. 102; jedna z głównych bohaterek *Grey's Anatomy* – Arisona Robbins – została przez mgr Nodzak pominięta)? Szkoda, że nie zostały wykorzystane możliwości interpretacyjne otwierające się przed badaczami wraz z sięgnięciem po instrumentarium *disability studies* (niejako wbrew współczesnym tendencjom, jakie możemy zaobserwować w badaniach prowadzonych w Europie i USA).

Bardzo dobrą decyzją było odwołanie się do teorii Michela Foucault na temat samodyscypliny w kontekście pielęgnacji ciała i włosów (str. 102). Niestety myśl francuskiego filozofa nie została rozwinięta w kontekście omawianego problemu. Na uwagę zasługuje interesujący passus poświęcony łysiejącym i siwym kobietom (str. 104), a także analiza kreacji bohaterki w ciąży, której ważną część stanowi kwestia wewnętrznej sprzeczności wizerunku kobiety ciężarnej a jednocześnie profesjonalnej zawodowo (str. 99–

101). To podręcznikowe – w dobrym tego słowa znaczeniu – przykłady analiz. Szkoda, że w pracy takich fragmentów nie ma więcej.

Podrozdział drugi (str. 106–117) dotyczący wyglądu postaci właściwie sprowadza się do wymienienia rodzajów ubioru poszczególnych grup zawodowych, bez głębszej refleksji na ten temat. Doktorantka koncentruje się na opisanu przedstawiń twórczego wykorzystania elementów garderoby w celu ekspresji własnej tożsamości w trzech sytuacjach: gdy bohaterki (sanitariuszki, kobiety strażacy, lekarki i patolożki) są zobowiązane do noszenia zunifikowanych strojów (uniformy, mundury, fartuchy, „ubrania profesjonalne”), gdy muszą przestrzegać reguł formalnego wyboru garderoby oraz fryzury (nauczycielki, agentki, prawniczki etc.), gdy cieszą się swobodą wyboru garderoby (pracownice sektora HORECA, dziennikarki, pracownice społeczne, PR-owczynie itp.). Autorka rozprawy dochodzi do ciekawych wniosków na temat bezsensownych wyborów garderoby (wysokie obcasy czy długie włosy w miejscu zbrodni), które podkreślają atrakcyjności bohaterek kosztem realizmu i wiarygodności ich kreacji (str. 112).

Ostatni rozdział badawczy (str. 119–157) dotyczy równowagi między życiem zawodowym a prywatnym (w szczególności małżeństwa, życia seksualnego, macierzyństwa oraz przynależności rasowej). Autorka spogląda na tożsamość zawodową postaci kobiecych z perspektywy feministycznej interseksjonalności, by wskazać, w jaki sposób stereotypy zniekształcają i spłaszczają kompleksowość tożsamości zawodowej postaci kobiecych. Mgr Nodzak przypomina stereotypy na temat Amerykanek latynoskiego oraz azjatyckiego pochodzenia, seksualności czarnych kobiet oraz tożsamości więźniarek. Studia nad interseksjonalną tożsamością nie są już dziś *terra incognita*, Autorka słusznie przywołuje ważne teksty Kaplan, Katherine Cacace, Kimberle Crenshaw, czy Katherine Heintz-Knowles.

Czytelnika rozprawy zaskakuje zaproponowany sposób prowadzenia dalszej części narracji. Dość nieoczekiwanie bowiem Autorka zdecydowała się nie na analizy poszczególnych problemów czy tekstów, lecz prezentację wyników badań ilościowych i jakościowych. Przywołanie danych statystycznych na stronach 124–133 wnosi niewiele, na uwagę zasługują jednak wnioski sformułowane na stronach 134-135. Z korzyścią dla rozprawy byłoby odwrócenie proporcji i w miejsce przywoływania liczb zaproponowanie przez Doktorantkę własnych ustaleń i analiz.

Głównym celem analizy jakościowej jest próba ustalenia, na ile postaci kobiece, zarówno niezamężne bezdzietne, jak i pracujące matki, podważają/utrwalają popularne stereotypy na temat kobiet

aktywnych zawodowo. Częstkowe konkluzje są poprawne, ale po raz kolejny nie zaskakują. Dość oczywiste wydają się ustalenia na temat wpływu niezależności finansowej bezdzietnych, niezamężnych kobiet na podjęcie decyzji o zakończeniu niesatysfakcjonujących relacji z mężczyznami (str. 144), znaczenia „sieci wsparcia” matek pracujących dla gotowości na zawodową aktywność (str. 150) czy priorytetowego traktowania kariery przez singielki (str. 151). Zakończenie rozdziału zawiera ciekawe spostrzeżenia w zakresie: braku znaczenia rasy w odniesieniu do wpływu na równowagę między pracą a rodziną, liczebnego i jakościowego wzrostu znaczenia nieheteroseksualnych postaci kobiecych w serialowych fabułach, niedostatecznej reprezentacji kobiet o azjatyckich korzeniach w najnowszych produkcjach telewizyjnych.

Wieńczące rozprawę zakończenie zawiera bardziej ogólne wnioski wysunięte na podstawie konkluzji częściowych formułowanych w rozdziałach analitycznych. Docenić należy wyważony charakter konkluzji oraz świadomość ograniczeń płynących z prowadzonych badań, a także wskazanie praktycznego zastosowania poczynionych ustaleń.

Bogata bibliografia jest niewątpliwie atutem pracy: liczy łącznie 366 źródeł sekundarnych, co wskazuje na wysokie kompetencje w zakresie tworzenia warsztatu badawczego. Autorka ma świadomość stanu badań, prowadzonych zarówno przez amerykańskich, jak i polskich badaczy kultury USA. Niestety wykorzystanie niektórych źródeł budzi pewne zastrzeżenia. Spora część opracowań została przywołana jedynie raz (np. Joanna Powell str. 23, Roland Barthes str. 31, Judith Butler str. 91, Gregory Fouts str. 97), i nie jest wykorzystywana jako narzędzie analizy. Zapis źródeł bibliograficznych odpowiada wymogom MLA, zdarzają się jednak niewielkie błędy edytorskie (w zakresie interpunkcji).

W przypadku pracy napisanej w języku obcym przez autora nienatywnego warto zwrócić szczególną uwagę na styl pracy. Podkreślić należy gramatyczną poprawność rozprawy oraz fakt, iż Autorka posługuje się ładnym, literackim językiem, a także operuje bogatym słownictwem. Od strony redakcyjnej tekst przygotowany starannie, chociaż występują niewielkie usterki, np. we wstępie i rozdziale teoretycznym umieszczenie wielu nazwisk badaczy w nawiasach (zamiast w przypisie dolnym) wybija z rytmu czytania pracy i utrudnia pełne zrozumienie przekazu (np. str. 21), brak wcięcia kilku akapitów w rozdziale drugim skłania do mylnego odczytania kolejnych fragmentów jako jednej myśli, dwukrotne umieszczenie tego samego akapitu na str. 102 budzi konsternację, nieco irytują problemy z interpunkcją przy zamykaniu cytatów. Do pracy dołączono jedną rycinę, którą oznaczono numerem 3.1, co sugeruje, iż powinny w

rozprawie znaleźć się również inne. Usterki powodują czysto techniczne kłopoty podczas lektury, na szczęście nie uniemożliwiają zrozumienia wywodu.

Przejdźmy do uporządkowania wątpliwości, jakie budzi rozprawa. Pierwsza dotyczy metodologicznych niedostatków pracy. Recenzowana rozprawa doktorska nie zawiera opracowania stanu badań w zakresie *television studies*. Wprawdzie Doktorantka wykorzystuje niektóre źródła analizujące konkretne serie amerykańskie, spora ich część ujęta została w bibliografii, jednakże razi brak osadzenia podjętych rozważań w szerszym kontekście *television studies*.

Drugą z kwestii, którą chciałam poruszyć, jest stosowanie terminologii bez głębszej refleksji. Terminy *the cult of domesticity* oraz *true womanhood* pojawiają się bez wyjaśnienia lub chociażby podania ich autora (str. 7). Co ważniejsze klasyczna już feministyczna terminologia taka jak *the second sex* Simone de Beauvoir (str. 58) czy *male gaze* Mulvey występuje zaledwie w funkcji retorycznego ornamentu, zamiast służyć jako aparat opisu fikcyjnej rzeczywistości. Swoją drogą tekstu de Beauvoir nawet nie wymieniono w bibliografii, a terminologia Mulvey jest jedynie wspomniana na str. 98, 100, i 118, chociaż Autorka obiecuje na str. 20 stosować ją do analizy postaci kobiecych. Podobnie sytuacja wygląda w przypadku terminu *enlightened sexism*, który Doktorantka stosuje za Susan Douglas i obiecuje, że jednym z celów pracy będzie sprawdzenie, czy zwiększona obecność silnych, wpływowych postaci kobiecych nie stanowi nowej formy dyskryminacji kamuflującej oświecony seksizm (str. 15). Szkoda, że Doktorantka nie powraca do tego spostrzeżenia w rozdziałach badawczych (lub nawet w rozdziale teoretycznym, np. na str. 49). Dodatkowo mimo że Autorka tłumaczy, iż będzie prowadziła analizę tekstową seriali, czerpiąc z teorii narracji oraz semiotyki Ferdynanda de Saussure, Clauda Levi-Straussa i Jacques Lacana (str. 31) oraz sięgnie po teorie Foucaulta, Bordo czy Judith Butler (str. 31 i 91), ani razu nie odwołuje się do ich prac.

Trzeci rodzaj pominięć dotyczy warstwy analityczno-interpretacyjnej. Zbyt często Autorka poprzestaje na omówieniu wizerunku kobiet pracujących w serialach amerykańskich, zaniedbując refleksję na tym, dlaczego zostały w ten sposób przedstawiane i jakie są tego konsekwencje. Wskazany brak sprawia, iż część pracy niebezpiecznie przesuwa się w kierunku czysto sprawozdawczym, co w moim przekonaniu dalekie jest od powszechnie akceptowanych sposobów sporządzania rozpraw doktorskich.

Zamiast ilościowych danych na temat kobiet aktywnych zawodowo Doktorantka mogłaby pokusić się o interpretację. Robi to w kilku miejscach (np. na stronach 54, 57–58, 134–135), ale miejsc takich jest za mało.

Wskazany niedostatek zapewne wynika z obszerności materiału badawczego. Wybór 50 seriali do analizy świadczy o rozmachu podejmowanych działań, sprawił jednak, iż Doktorantka musiała zrezygnować z pogłębionej refleksji, wychodząc zapewne z założenia, skądinąd słusznego, że nadmiar przyczynków nie sprzyja wyostreniu obrazu zasadniczego (np. str. 67 „The results of the qualitative non-statistical analysis ...”). W związku z tym rozdziały badawcze przynoszą streszczenia biogramów bohaterek, opatrzone luźnymi komentarzami mgr Nodżak. Rozwiązaniem byłoby ograniczenie obszaru badawczego i skupienie się na dokładnej analizie mniejszej, jednakże nadal reprezentatywnej, grupy postaci kobiecych.

Mimo niedociągnięć uważam tę ambitnie zakrojoną rozprawę doktorską za ciekawy wkład w rozwój badań nad kulturą amerykańską. Analiza całości recenzowanej rozprawy pozwala na stwierdzenie, iż stanowi ona oryginalne studium badawcze (w stopniu zadowalającym wypełnia lukę poznawczą w obszarze i zakresie nauk humanistycznych). Reasumując, niezależnie od moich uwag krytycznych oraz sformułowanych powyżej pytań w przedstawionej postaci dysertacja mgr Emilii Nodżak spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim w *Ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym*, w związku z tym wnoszę o dopuszczenie jej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Orszula Niewiadomska-Flis